

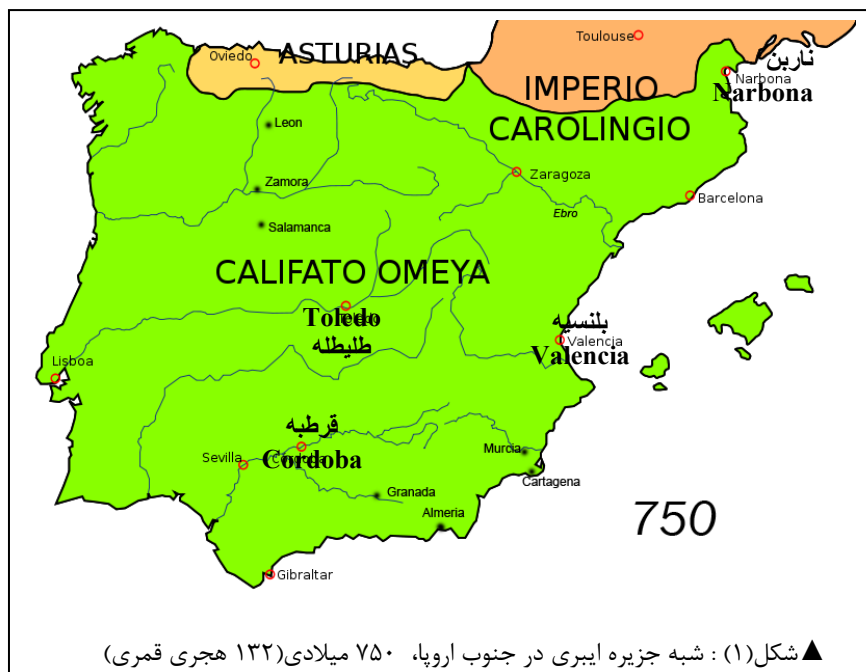
داستانی از اسپانیای اسلامی (بخش اول)

سید احمد ساویز

از من خواسته شده بود مقاله‌ای برای سفر جنوب بنویسم. هر مطلبی را نمی‌توان در سفر خواند؛ اما مطالب تاریخی همیشه دل‌پذیرند. فکر کردم شاید در اثنای سفر، مناسب باشد بخشی از تاریخ تمدن اسلامی را که شاید پیش از این کمتر فرصت مطالعه آن پیش آمده باشد، یعنی تاریخ اسپانیای اسلامی را با هم مرور کنیم. چنان که خواهیم دید این مطالعه برای یافتن راه امروز کشور ما در جهان سودمند است.

مقدمه: ۸۰۰ سال اسپانیای اسلامی

همان‌طور که می‌دانید، اسلام نسبت به تقویم میلادی در حدود سال ۶۱۰ به ظهور رسیده و از آن پس هم با پیام زندگی‌بخش خود، با سرعتی بالا در جهان اطراف گسترش یافته است. هجرت پیامبر اکرم به مدینه یا آغاز تاریخ هجری معادل ۶۲۲ میلادی است. مسلمانان در سال ۷۱۶/۵۹۸م اسپانیا را گشودند^۱. مسلمانان تمام شبه‌جزیره ایبری را به جز نوار باریکی در شمال آن فتح کرده و به ناربن در خاک فرانسه امروزی رسیدند (شکل ۱) و تا ۱۴۹۲م در اسپانیا قدرت سیاسی داشتند.

▲ شکل (۱): شبه جزیره ایبری در جنوب اروپا، ۷۵۰ میلادی (۱۳۲ هجری قمری)

شکوفایی اسپانیای

اسلامی

اسپانیا در دوره اسلامی به دورانی از شکوفایی علمی و فرهنگی رسید که در جغرافیای مجاورش، یعنی اروپای مسیحی کاملاً ناشناخته بود و اروپای آن زمان با حسادت به آن می‌نگریست. مشخصه ویژه اسپانیای این دوران رونق علمی و معنوی توأم با رونق مادی است. شهرهای اسپانیا در این دوره چنین توصیف شده است:

^۱ ایران پیش از این و در حدود ۶۴۲/۵۲۲م. به روی اسلام گشوده شده بود.

"در زمانی که لندن یک دهکده کوچک از کلبه‌های گلی بود که حتی یک چراغ خیابانی در خود نداشت [۲] در قُربُبه (Cordoba، به شکل ۱ مراجعه فرمایید)، با حدود نیم میلیون نفر جمعیت، ۱۱۳۰۰۰ خانه و ۷۰۰ مسجد و ۳۰۰ حمام عمومی، در کل شهر و بیست و یک حومه آن وجود داشت. خیابان‌ها سنگفرش شده و شب‌ها روشن بودند [۳]. خانه‌ها بالکن‌های مرمری داشتند. این خانه‌ها را باغ‌های میوه یا باغ‌های گل در بر می‌گرفت که فواره داشتند [۲]. کاغذ، ماده‌ای که هنوز غرب آن را نمی‌شناخت، همه جا بود، کتاب‌فروشی‌ها و بیش از هفتاد کتابخانه در شهر وجود داشت.... در کتابخانه بزرگ قرطبه، بیش از ششصد هزار نسخه کتاب وجود داشت [۳]."

در کتابخانه‌های طلیطله (Toledo) نسخه‌های (تکثیر شده به وسیله دست‌نویسی) از سایر حکمای جهان اسلام نگهداری می‌شد و به عنوان مثال دستورات غذایی رازی برای معده‌های ضعیف در یک کتاب آشپزی قدیمی از اسپانیای اسلامی دیده می‌شود [۴]. در عرصه علمی ایرانیان با دانشمندان متعدد پیشتاز بودند.

جهانگردان اروپایی که (مثلاً در سال‌های ۷۰۰ م. تا ۱۲۰۰ م.) به شهرهای اسلامی سفر می‌کردند، چیزهایی می‌دیدند که با شهرهای خودشان بسیار تفاوت داشت. در شهرهای مسلمانان، بیمارستان، باغ‌های گل به عنوان گردشگاه‌های عمومی و مراکزی برای نگهداری ایتام و معلولین، وجود داشته است و هیچ یک از آن‌ها در شهرهای اروپاییان به جز اسپانیا وجود نداشت [۵]. اصولاً ایجاد باغ گل، که پدیده‌ای متفاوت با مزرعه کشاورزی بود، از جهان اسلام به اروپا رفت [۵]. از آن‌جا که مسلمانان جستجوی علم را واجب می‌دانستند، بهترین علوم و شیوه‌ها را از هر ملتی عمومی کردند و توسعه دادند. از آن جمله تأسیس بیمارستان، از ایرانیان آموخته شد و همین نام فارسی "بیمارستان" در عربی رایج بود، تا جایی که در کتاب‌ها به عنوانی مانند "تاریخ البیمارستانات" برمی‌خوریم.

"بیشتر مسلمانانی که در شهرهای بزرگ می‌زیستند، دارای کتابخانه‌های خصوصی و لباس‌های نظیف بوده و دستمال کوچکی برای پاک کردن دست و صورت به همراه داشتند.... هنگام فراغت در باغ‌های عمومی کنار شهر به گشت و گذار می‌پرداختند و خیابان‌ها را به گونه‌ای می‌ساختند که در دو طرف آن آب در جریان بوده است... در همین هنگام اروپا به همان حالت بدوی باقی مانده و حتی اشراف و بزرگان لباس زیر و دستمال جیب را نمی‌شناختند و حصیری که کف اتاق‌ها می‌انداختند روزبه‌روز به واسطه رفت و آمد خودشان و سگ‌هایشان کثیف‌تر می‌شد. وضع زندگی سیرف‌ها (غلامان زارع وابسته به زمین که با زمین خرید و فروش می‌شدند و حدود نه دهم ملت را تشکیل می‌دادند) بسیار دلخراش بوده است... [۵]."

انتقال علمی و فرهنگی از جهان اسلام به اروپا

در سال‌های مورد بحث، در اروپا قرون وسطی حاکم بود. روش اداره جامعه در اروپا و پرهیز حاکمیت کلیسا از فضای باز فکری و عقلانی، جامعه را در بی‌خبری و بی‌سوادی نگه می‌داشت و حاصل نظام زمین‌داری حاکم بر اروپا، فقر و گرسنگی بخش عمده‌ای از مردم بود. حاکمیت کلیسا با استفاده از همین گرسنگی، در سال ۱۰۹۱ میلادی مردم را برای جنگ و تسخیر سرزمین‌های اسلامی تشویق کرد. گروه بزرگی از رعایای گرسنه و شوالیه‌های جنگ‌جو به سمت سرزمین‌های اسلامی سرازیر شدند و با استفاده از رخوت و تفرقه‌ای که در آن زمان میان حاکمین سرزمین‌های اسلامی وجود داشت، بیت‌المقدس را به تصرف خود درآوردند. جنگ‌های صلیبی تا ۹ جنگ ادامه یافت و صلیبیان سرزمین‌های به‌دست آمده را از دست دادند [۱]. با این حال آمدن آنان به سرزمین‌های اسلامی و مشاهده بناهای بزرگ، فنون و مهارت‌های پیشرفته و شهرهای آباد و گسترده، درب‌های دنیای جدیدی را به روی آنان باز کرد. فرش ایرانی، باغ‌داری و باغ گل (تفریحی و نه کشاورزی: garden)، صابون و شامپو، قهوه، کاغذ، ساعت‌های مکانیکی آبی و وزنه‌ای، پمپ‌ها و شیرهای آب و...، آسیای بادی، ابزار جراحی، شیوه غذایی "سه وعده در روز"، شطرنج جدید، فرایندهای آزمایشگاهی در شیمی و... همه از جهان اسلام به اروپا رفت و جای خود را در زندگی آنان یافت [۶]. بسیاری از کتب و آثار علمی و مهندسی ترجمه می‌شد و در اختیار اذهان تشنه در اروپا قرار می‌گرفت. فنون نوین کشتی‌سازی و ساخت ابزار توسط کسانی که به کشورهای اسلامی سفر می‌کردند آموخته می‌شد. همین دانش بود که رشد آن از زمانی به بعد در دست اروپاییان ادامه یافت و نهایتاً به انقلاب

صنعتی قرن هجدهم میلادی در انگلستان متصل شد. اولین دستاوردهای انقلاب صنعتی در انگلستان اساساً در امتداد اختراعات پیشین در تمدن اسلامی بود و بر پایه عناصر قبلی بنا شد.

گوستاو لوبون، مورخ، می‌نویسد:

"اخلاق مسلمین صدر اسلام، نسبت به سایر اقوام دنیا برتری داشته است. آن‌ها در مروت و انصاف، اعتدال و نیکی، مهربانی نسبت به اقوام مغلوبه، استواری در عهد و پیمان، سلوک و رفتار جوانمردانه، در تمام این خصایل ممتاز و نسبت به سایر اقوام خصوصاً اقوام اروپا در زمان جنگ صلیبی، حقیقتاً روح اخلاقی آن‌ها حیرت‌انگیز بوده است... و اگر ما دیانت را در اخلاق به آن اندازه که عموم تصور می‌کنند مؤثر بدانیم، پس باید قائل شویم که تعلیمات اخلاقی قرآن به مراتب بالاتر از تعلیمات اخلاقی انجیل بوده است، زیرا مسلمین در نیکوکاری از نصارا فرسنگ‌ها جلو بوده‌اند... اسلاف ما به وسیله معاشرت و مراودت با اعراب (مسلمانان) اطوار بربریت خود را به تدریج ترک گفته‌اند، و اخلاق جوانمردانه و وظایف اخلاقی مانند مهربانی و عاطفه به زنان و شفقت به بچه‌ها و پیران و پای‌بندی به عهد و امثال آن تماماً چیزهایی است که از مسلمین آموختند [۵]."

▲ شکل (۲): سمت راست؛ موتور بخار وات (قرن ۱۸ م.) - سمت چپ؛ سیستم انتقال آب در قرطبه-اسپانیا؛ تمدن اسلامی [۷].

مسلمانان نسبت به اهل سایر ادیان با وسعت نظر و مدارا برخورد می‌کردند. دوران اسلامی اسپانیا در خود اروپا نمونه مثال‌زدنی همزیستی دینی است. اما چنان که در قسمت بعد با هم خواهیم دید، در اثر تفرقه مسلمانان (که از سال ۱۰۳۱ م. در اسپانیا شدت گرفت) در حوالی سال‌های ۱۲۱۲/۵۶۰۹ م. تا ۱۲۴۸/۵۶۴۶ م. مسیحیان بر بیشتر سرزمین‌های اسپانیا مسلط شدند، و با فروختن تمدن اسلامی در اسپانیا، تسامح و مدارای دینی نیز از اسپانیا رخت برپست.

چطور شد تمدنی چنین پویا و شکوفا، مغلوب دشمنان خود واقع شد؟

این امر داستانی عبرت آموز دارد که در شماره بعد به آن می‌پردازیم.

مراجع

۱. ژوزف بورلو، تمدن اسلامی، ترجمه اسدا... علوی، مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی، ۱۳۸۶
2. Reader's Digest; The Last Two Million Years, New York: The Reader's Digest Association, 1973, p. 622.
3. Burke, J., The Day the Universe Changed, 1985, pp. 38,122.
4. <http://www.daviddfriedman.com/Medieval/Cookbooks/Andalusian/andalusian8.htm>
۵. زین‌العابدین قربانی، تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی، تهران، نشر سایه، ۱۳۸۵، صفحات ۳۳۵ تا ۳۳۸.
6. Paul Vallely, How Islamic Inventors Changed the World, Independent, The (London), Mar 11, 2006.
7. www.history-science-technology.com